

Κωνσταντίνος Καβάφης (1863-1933)

Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, σσ. 104-106.

«Τα ποιητικά κείμενα του Καβάφη πλησιάζουν τον πεζό λόγο. Αυτό κατορθώνεται με τη λιτότητα στην έκφραση, τα λιγοστά επίθετα, τον ελεύθερο στίχο με τον άνισο αριθμό συλλαβών. Η γλώσσα είναι ιδιότυπη και περιέχει πολλά στοιχεία από την καθαρεύουσα αλλά και από τη δημοτική, ενώ είναι διανθισμένη με πολλούς ιδιωματισμούς από την Αλεξάνδρεια και την Πόλη. Για τον Καβάφη η ποιητική τέχνη ήταν μια επίπονη διαδικασία: σύμφωνα με πληροφορίες που παρέχουν οι μελετητές του, τα στάδια γραφής ενός ποιήματος διαρκούσαν ακόμη και δεκαετίες. Τα ποιήματά του περνούσαν από πολλά στάδια επεξεργασίας, μέχρις ότου φτάσουν στην τελική τους μορφή. Όσο ζούσε ακολουθούσε μια ιδιότυπη εκδοτική τακτική: τύπωνε τα ποιήματά του σε μικρά φυλλάδια, αργότερα σε τεύχη και τέλος έφτιαχνε χειροποίητες συλλογές που μοίραζε σε φίλους και θαυμαστές».

«Ο ίδιος ο ποιητής διέκρινε τα ποιήματά του σε τρεις κατηγορίες: στα φιλοσοφικά, τα ιστορικά και τα ηδονικά (ή αισθησιακά). Από αυτά τα περισσότερα ανήκουν στα ιστορικά».

[Η διάκριση αυτή δεν είναι απόλυτη. Πολλά από τα ποιήματά του αγγίζουν τα δύο ή και τα τρία αυτά πεδία. Για αυτό, ο Σεφέρης μιλάει για «ενιαίο» Καβάφη].

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησης του Καβάφη [Γενικό]

- Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά είναι η ιδιότυπη γλώσσα του Καβάφη. Πρόκειται για λόγια γλώσσα με τύπους της δημοτικής, αλλά και των αρχαίων ελληνικών (μείγμα καθαρεύουσας και δημοτικής). Μερικές φορές έχει και ιδιωματικούς τύπους της Κωνσταντινούπολης. Η καθαφική γλώσσα αναγνωρίζεται εύκολα.
- Από άποψη μορφής τα ποιήματά του είναι μοντέρνα/νεωτερικά. Συνήθως, δεν έχουν ομοιοκαταληξία, οι στροφές μπορεί να μην έχουν ίσο αριθμό στίχων και οι στίχοι είναι ανισοσύλλαβοι.. Το μέτρο είναι συνήθως ιαμβικό. Μερικές φορές απουσιάζει η στίξη. Άλλες όμως φορές η στίξη παίζει σημαντικό ρόλο (πχ. ειρωνεία, σκηνοθετικές οδηγίες απαγγελίας, όπως χαμήλωμα φωνής όταν έχουμε παρένθεση).
- Ο ποιητικός του λόγος είναι απλός, λιτός, πυκνός, επιγραμματικός, αντιρητορικός, πεζολογικός, συνήθως χωρίς διακοσμητικά επίθετα και λυρικές εκφράσεις, χωρίς πλούσια εκφραστικά μέσα.
- Η αφήγηση και οι περιγραφές του είναι ρεαλιστικές. Ο λόγος του χαρακτηρίζεται από ακριβολογία.
- Στο έργο του Καβάφη, ο μύθος και η ιστορία συναντούν την ποίηση, μετουσιώνονται σε ποίηση. Η συμβολική χρήση των αρχαίων μύθων και

ιστορικών προσώπων είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά του έργου του. Σε πολλά ποιήματα αντλεί τα θέματά του από την ιστορία. Η αγαπημένη του ιστορική περίοδος είναι κυρίως η Ελληνιστική (Αλεξανδρινή και Μεταλεξανδρινή) Περίοδος και η Περίοδος της Ρωμαϊκής κυριαρχίας στην Ανατολή (Πτολεμαίοι, Σέλευκοι, Καίσαρ, Αντώνιος), οι τελευταίοι αιώνες του αρχαίου κόσμου. Εμπνέεται επίσης, αλλά πολύ λιγότερο, από την ελληνική μυθολογία, την κλασική αρχαιότητα και το Βυζάντιο. Τον γοητεύει κυρίως η παρακμή, η αποτυχία, η ήττα του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

- ο Φαινομενικά ο λόγος του είναι ψυχρός. Η συγκίνηση, το συναίσθημα, ο λυρισμός υπολανθάνουν, καλύπτονται έντεχνα πίσω από μύθους και σύμβολα.
- ο Υπολανθάνει, επίσης, λεπτή ειρωνεία και σαρκασμός που γίνεται κάποιες φορές αυτοσαρκασμός.
- ο Απουσιάζει σχεδόν τελείως η περιγραφή της φύσης και η αναφορά στη γυναίκα.
- ο Ο δραματικός μονόλογος (το ποιητικό υποκείμενο απευθύνεται στο “εσύ”) και ο διάλογος είναι από τους κύριους αφηγηματικούς τρόπους που χρησιμοποιεί. Τα ποιήματά του χαρακτηρίζονται από θεατρικότητα. Στο έργο του δρουν πρόσωπα/ προσωπεία, όπως στο αρχαίο δράμα, πίσω από τα οποία κρύβεται ο ποιητής. Υποδύεται ρόλους.

ΟΣΟ ΜΠΟΡΕΙΣ (1913)

Κι αν δεν μπορείς να κάμεις την ζωή σου όπως την θέλεις,
τούτο προσπάθησε τουλάχιστον
όσο μπορείς: μην την εξευτελίζεις
μες στην πολλή συνάφεια του κόσμου,
μες στες πολλές κινήσεις κι ομιλίες.

Μην την εξευτελίζεις πηαίνοντάς την,
γυρίζοντας συχνά κι εκθέτοντάς την
στων σχέσεων και των συναναστροφών
την καθημερινήν ανοησία,
ως που να γίνει σα μια ξένη φορτική.

ΘΕΜΑ: Το ποίημα ανήκει στα φιλοσοφικά/διδασκικά ποιήματα του Καβάφη (β' ενικό πρόσωπο, προβολή μιας στάσης ζωής, παραινετικός τόνος). Ο ποιητής απευθύνεται σε έναν υποθετικό αποδέκτη, αλλά και στον ίδιο του τον εαυτό («λόγος εις εαυτόν»). Υποδεικνύει μια στάση ζωής που θα διαφυλάξει την αξιοπρέπεια, τον σεβασμό της προσωπικότητας και την ελευθερία της ζωής από τη μαζοποίηση και την αλλοτρίωση.

ΔΟΜΗ: 1^η Ενότητα = 1^η Στροφή → Παραινέσεις για την περιφρούρηση της αξιοπρέπειας

2^η Ενότητα = 2^η Στροφή → Τρόποι ευτελισμού της ζωής

ΤΙΤΛΟΣ: Ο τίτλος του ποιήματος είναι κειμενικός (δηλαδή υπάρχει και μέσα στο κείμενο/ποίημα) και με την επανάληψή του προτρέπει σε καθημερινό, συστηματικό αγώνα, στο πλαίσιο βέβαια των δυνατοτήτων του καθενός.

Θεματικό Κέντρο: Εξευτελίζω (ρήμα) → Χάνω την υπόληψη μου, την αυτοεκτίμηση μου, το σεβασμό των άλλων για το πρόσωπό μου, πέφτω στα μάτια των άλλων.

Ερμηνευτική προσέγγιση:

1. Η βασική συμβουλή του ποιητή αφορά στην προάσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και εντοπίζεται στους τρεις πρώτους στίχους του ποιήματος. Συγκεκριμένα ο Καβάφης ξεκινάει με μια υπόθεση σύμφωνα με την οποία αν δεν μπορείς να δώσεις νόημα στη ζωής σου, να υλοποιήσεις τα όνειρά σου και να διαμορφώσεις σύμφωνα με τα πιστεύω σου τον βίο σου, τότε προσπάθησε να ζήσεις «τουλάχιστον» με αξιοπρέπεια. Καλείσαι στο μέτρο του εφικτού, όσο σου επιτρέπουν οι συνθήκες, «όσο μπορείς», να προστατέψεις την ζωή σου και να μην ευτελίσεις την προσωπικότητά σου, να μην «ξοδευτείς» ως άνθρωπος. Ο Καβάφης αντιλαμβάνεται τη δυσκολία του εγχειρήματος και τον προσωπικό αγώνα που ο καθένας μας πρέπει να δώσει, γι' αυτό χρησιμοποιεί τη φράση «όσο μπορείς», την παραινετική προστακτική «προσπάθησε» και το επίρρημα «τουλάχιστον». Αποφεύγει την απολυτότητα των εκφράσεων και την αυστηρότητα του λόγου που δεν κατανοούν την ρευστότητα της ανθρώπινης φύσης.

2. Οι παραινέσεις του ποιητή σχετίζονται με την αποφυγή των ανώφελων συναναστροφών και την άρνηση της επιφανειακής κοινωνικής ζωής. Στους στίχους 4-5 ο Καβάφης ζητάει από τον αποδέκτη του ποιήματος να αποφεύγει τις μαζικές κοινωνικές εκδηλώσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από υπερβολή, «πολλή συνάφεια ... πολλές κινήσεις». Οι φλυαρίες, οι κοινότοπες συζητήσεις και τα ρηχά πλήθη το μόνο που προσφέρουν είναι ματαιοδοξία. Για τον ποιητή, οι ανούσιες κοινωνικές σχέσεις και η συμμετοχή σε κοινωνικές συμβατικότητες του φαίνεσθαι είναι απορριπτέες, καθώς οδηγούν στον «εξευτελισμό», στην απώλεια της ευπρέπειας

και στην υποτίμηση της ανθρώπινης ύπαρξης. Η αρνητική διατύπωση των παραινέσεων, οι οποίες αρχίζουν με «μην», εντείνουν τη δυναμική του καβαφικού μηνύματος και προτρέπουν τον αναγνώστη να σκεφτεί τα «πρέπει» της ορθής συμπεριφοράς.

3. Στη δεύτερη στροφή ο Καβάφης εξηγεί τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος ευτελίζεται. Καταρχάς επαναλαμβάνει τη συμβουλή, την ηθική επιταγή «μην την εξευτελίζεις», προκειμένου να συνδέσει νοηματικά τις δύο στροφές/ενότητες, και εξειδικεύει το θέμα του ευτελισμού με τη χρήση τριών ενεργητικών τροπικών μετοχών («πηαίνοντας», «γυρίζοντας», «εκθέτοντας») που συνδέονται παρατακτικά κι έχουν ως αντικείμενο «τη ζωή». Γενικότερα, οι μετοχές (χρ. ενεστώτας) δηλώνουν τη διάρκεια και την ένταση ενός αδιάκοπου ξοδέματος της ζωής από τον υποτιθέμενο αποδέκτη και τη συνεχή φθορά που προκαλεί ο καθημερινός συγχρωτισμός με ανούσιες παρέες. Η πρώτη μετοχή παραπέμπει στον άνθρωπο που «δανείζει» τη ζωή του και την περιφέρει σε διάφορες επιφανειακές συγκεντρώσεις. Η δεύτερη αναφέρεται στην επαναλαμβανόμενη, άσκοπη και μηχανιστική κίνηση των άσκοπων συναναστροφών. Τέλος, η τρίτη σχετίζεται με την υπερέκθεση του ανθρώπου και με τον ατυχή εγκλωβισμό του στον εντυπωσιασμό. Το νοούμενο υποκείμενο, «εσύ», και η ενεργητική φωνή των μετοχών θέτουν τον άνθρωπο προ των ευθυνών του για τη διαμόρφωση της ζωής του και τις επιλογές του, ενώ σε περίπτωση ηθικής κατάπτωσης ο ίδιος έχει και πάλι την ευθύνη να αλλάξει την αρνητική μη τιμητική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

4. Ο Καβάφης στον τελευταίο στίχο του ποιήματος επισημαίνει τον κίνδυνο της αλλοτρίωσης του ανθρώπου, της αποξένωσης δηλαδή από τον ίδιο του τον εαυτό. Οι άσκοπες συναναστροφές και η αποδοχή ενός ρόλου περιφερόμενου σε επιφανειακές εκδηλώσεις οδηγεί τον άνθρωπο στην υιοθέτηση αλλότριων συμπεριφορών, «ξένων» προς τη δική του προσωπικότητα, απλά για να νιώθει αρεστός και αποδεκτός από τη μάζα. Η απώλεια, όμως, της αυθεντικότητας και της αυτοεκτίμησης, καθώς και η ταύτιση με τον συρμό δημιουργούν μια ζωή ανυπόφορη και «φορτική». Ο Καβάφης, εν κατακλείδι, δεν μας αποτρέπει από το να είμαστε κοινωνικοί, αλλά καταδικάζει την κακής ποιότητας κοσμικότητα και την κοινωνική υποκρισία. Για να αποφευχθούν όλα αυτά απαιτείται πνευματική καλλιέργεια, μέτρο, αναστοχασμός και εκλεκτικότητα.

ΓΛΩΣΣΑ-ΥΦΟΣ-ΣΤΙΧΟΣ

- Ιδιότυπη γλώσσα: δημοτική (εξευτελίζεις αντί ευτελίζεις) με λόγιες λέξεις (την καθημερινήν, κάμεις) και ιδιωματικά στοιχεία της Κων/πολης και της Αλεξάνδρειας (στες, πηαίνοντας)
- Γλώσσα πεζολογική με αντλυρικά στοιχεία (μην την εξευτελίζεις, ανοησία)
- Ύφος άμεσο, λιτό, παραινετικό, σχεδόν στον τόνο της καθημερινής ομιλίας.
- Ιαμβικός ανισοσύλλαβος στίχος χωρίς ομοιοκαταληξία

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Οδυσσέα Ελύτη, «Το παράπονο»

Εδώ στου δρόμου τα μισά
έφτασε η ώρα να το πω
Άλλα είν' εκείνα που αγαπώ
γι' αλλού γι' αλλού ξεκίνησα

Στ' αληθινά στα ψεύτικα
το λέω και τ' ομολογώ
Σαν να 'μουν άλλος κι όχι εγώ
μες στη ζωή πορεύτηκα

Όσο κι αν κανείς προσέχει
όσο κι αν τα κυνηγά
Πάντα πάντα θα 'ναι αργά
δεύτερη ζωή δεν έχει.

Από τη συλλογή «Τα Ρω του έρωτα» (1972) [Οδυσσέας Ελύτης, *Ποίηση*, Αθήνα, Ίκαρος, 2002, σσ. 298-299]

ΚΟΙΝΑ ΣΗΜΕΙΑ-ΣΥΓΚΡΙΣΗ

Η νοηματική συνάφεια των δύο ποιημάτων εντοπίζεται στον κίνδυνο της αλλοτρίωσης και του ευτελισμού της ζωής. Ο Καβάφης στο ποίημα του ζητάει από τον αποδέκτη να μην υποβαθμίζει τη ζωή του όσο αυτό είναι δυνατό, εφόσον δεν μπορέσει να τη σχεδιάσει και να την ευχαριστηθεί όπως επιθυμεί. Άλλως, κινδυνεύει μέσα από τις επιφανειακές συναναστροφές να αλλοτριωθεί ως προσωπικότητα. Στο ποίημα του Ελύτη ο άνθρωπος διαπιστώνει ότι, έχοντας διανύσει «τα μισά» της ζωής του, δεν έζησε όπως επιθυμούσε («γι' αλλού ξεκίνησα»). Αντίθετα, πορεύτηκε «σαν άλλος», δηλαδή αποξενώθηκε από τον εαυτό του και με πόνο πλέον κάνει την αυτοκριτική του. Συμπεραίνει ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να έχει μια «δεύτερη ζωή» κι έτσι επιβεβαιώνει το δίδαγμα της καβαφικής ποίησης. Ωστόσο, η αναγνώριση του λάθους έστω και καθυστερημένα, και η έμφαση στη «μία και ακριβή ζωή», μας δίδει ένα αισιόδοξο μήνυμα για την αξία και τη χαρά της ζωής.

Δημιουργική Γραφή: Να γράψετε ένα δικό σας κείμενο περίπου 200 λέξεων στο οποίο να παρουσιάζετε την άποψή σας για το βαθύτερο νόημα της ζωής.